

Složitá historie zhořského hřbitova

Úvod

Smrtí člověka se vždy zakončuje pozemský život ... Pro pozůstalé zde zůstává mrtvé tělo se kterým se v různých dobách i různě nakládalo.

V tzv. pohanské době to bylo ukládání do pohřebišť se žárovými hroby, na přelomu 8. a 9. století po Kr., kdy se vytvořily reálné politické a hospodářské podmínky pro vznik Velkomoravské říše, dochází vlivem křesťanství i ke změnám v pohřebním ritu. Nespálená těla nebožtíků jsou pohřbívána v přímé poloze ve směru západ – východ na pohřebištích – hřbitovech – kolem kostelů... Z velkého počtu svátostin (sacramentalia), které byly vyhrazeny farářům, měly ve farnostech nepochybně živý ohlas pohřby. Pohřební obřady se ve střední Evropě opíraly o římský rituál z roku 1614 a pozůstávaly ze tří částí: z přenesení mrtvol z domu do kostela, z rekviální mše a uložení mrtvol do hrobu. Někde však chyběly církevní obřady vůbec. Stávalo se, že v odlehlých vsích, v zimě těžko přístupných, byli zemřelí pochováváni bez kněze. Diecézní agentura doporučovala, aby zemřelí byli pohřbíváni 12 hodin po smrti, případně po 20. hodinách, šlo li o náhlou smrt. Postupně se vžívala státní sanitární nařízení, podle nichž se nesměla mrtvá těla pohřbít dříve než po 48 hodinách, nešlo-li o zemřelé na mor nebo neštovice. Státní úřady věnovaly – zvláště za Josefa II. – pohřebnictví značnou pozornost. Tak zv. osvícenství získalo nesporně zásluhy o zproštění pohřebních obřadů od barokní teatralnosti a vrátilo této svátostině její původní střízlivost. V duchu tolerance spočinuli na témže hřbitově katolíci i nekatolíci. Novými sanitárními předpisy se změnil k lepšímu i vzhled hřbitovů, jež musely být obehnány zdí a tak chráněny před pasoucím se dobyt看em. Zákaz pohřbívání v kostelních kryptách vedl ke stavění pomníků na hřbitovech a nemálo přispěl i k jejich mnohdy vzácné umělecké výzdobě. Už od 18.století se dály pokusy nahradit církevní pohřební obřady světskou ceremonií. Tuto iniciativu vyvíjely především zednářské lóže a zejména v období komunistického totalitního režimu státní moc se zřejmým záměrem zbavit církev účasti při jednom z vážných okamžiků lidského života. Začínající snahy už v renezanci spalovat mrtvol byly v počátku církevně zakazovány, dnes kremace je možná i s církevním obřadem ...

A nyní v krátkosti sledujme záhadnou a složitou historii zhořského hřbitova ...

Někdy v průběhu kolonizační vlny v druhé polovině 13. století byla zakládána i Zhoř, v horní části s kostelem sv.Markéty (připomíná se již r. 1339) i s okolním hřbitovem, farou a tvrzí.. Je nepochybné, že první hřbitovy byly vesměs kolem farních kostelů. V těchto místech zhořský hřbitov zůstává dodnes... Byl však na čas přemístěn ...

Zásahy císaře Josefa II. (1780 – 1790) prostřednictvím zřízené dvorní duchovní komise do církevního práva, bohoslužebného ceremonielu a do církevních zvyklostí byly dalekosáhlé. Zdokonalený farní systém měl sloužit nejen duchovní správě, nýbrž i státu. Faráři byli povinni oznamovat lidu z kazatelen i úřední nařízení a vyhlášky, nabádat jej k plnění zákonů Božích, ale i k poslušnosti světské vrchnosti. Fary se tedy ve skutečnosti staly nejnižšími jednotkami státní správy. Po stránce duchovní byli faráři pod dozorem děkanů (vikářů), na které dozíraly krajské úřady. Některá nařízení lze vysvětlit hygienickými důvody: aby byly hřbitovy zřizovány mimo obce (na okraji vesnic a měst), aby byly hroby zasypávány vápnem a bylo zakázáno pochovávat mrtvé v kostelích do krypt. Nejvíce byl lid pobouřen nařízením o pohřbech... Z nepochopitelných důvodů – prý z obavy, že pořizování rakví pro každého nebožtíka se zničí lesy, komise nařídila, aby každá farnost měla jednu obecní rakev, v níž měly být donášeny na hřbitov mrtvol zašité do plátna, tam z ní vyňaty a uloženy do hrobu ... Větší spotřebou plátna měli mrtví podpořit domácí tkalcovský

průmysl ... Lid se však pohřbívání „v pytlí“ postavil na odpor a císař, rozmrzen tím, že občané jsou ještě tak málo osvícení, nařízení odvolal...

Toto nařízení komentuje i polenský rodák P. František Pojmon v publikaci „Polná – popis dějepisný, místopisný a statistický“ na straně 63: (vydání r.1897) „R. 1784 vydáno nařízení z Vídně, aby mrtvolý lidské ne v truhlách, nýbrž v pytlích pochovávány byly. Nařízení to způsobilo velikou nevoli a brzo bylo odvoláno. V Polné pouze čtyři až pět osob tímto způsobem pohřbeno.“ Z mnoha nařízení se ve zhořské farnosti zřejmě dočasně uskutečnilo přeložení původního hřbitova kolem kostela za tehdejší vesnici, která končila dnešními č.p.32 a 46. Nový hřbitov byl zřízen na části pozemku par.č. 101. Byly to bývalé nadační farní pozemky, v urbáři z r.1585 zde zvané „kněžské louky“ u blízkého rybníka dodnes zv.“kněžský“ (parc.č.103), který rovněž kdysi náležel faře. Na starých mapách je toto místo označeno křížem, neboť prý zde stával velký dřevěný kříž...

O založení tohoto nového hřbitova ve Zhoří svědčí latinsky psaný zápis ve farní matrice zemřelých, porýzený za čtvrtého lokálního kaplana Jana Calasantia Steltzla, který zde působil v letech 1782 až 1802. zápis v překladu zní následovně:

„Především z dovolení nejdůstojnější biskupské konsistoře ze dne 18.června 1789 č.869 byl nově zřízený hřbitov mimo obec posvěcen Janem Calasantiem Steltzlem, lokálním kaplanem. Proto od onoho dne všichni v Pánu zesnulí se na něm k věčnému spánku ukládají, jako následující dítě, které zde první místo obdrželo: Matěj, dítě Antonína Vostala, Zhoř č.5, jeden den staré, slabost, pochoval P.Aqilius Politzer, ord.Cap.cooper.“

Existenci a umístění tohoto hřbitova dokumentuje i několik zajímavých okolností: Jednak je to zápis bývalého správce místní školy a obecního kronikáře Theodora Malce v Pamětní knize obce Zhoře, který doslovně uvádím: „... Z jakých příčin byl nový hřbitov za vesnicí na parcele č.101 zakládán, když hřbitov okolo kostela zcela jistě byl a trval, jest záhadou. Pisatel této kroniky ani od nejstarších obyvatelů obce ničeho se nemohl dozvědět. Nejstarší rodák zhořský, učitel Josef Coufal, který celou řadu let zde působil a ještě dnes ve vysokém stáří devadesáti let neobyčejnou pamětí se vyznamenává, nemohl mi podati docela žádných zpráv. Ale i jiní starí obyvatelé zdejší o tomto novém hřbitově nemají docela žádných pozitivních vědomostí... Jen na staré katastrální mapě – tuším z roku 1835 – na parcele č.101 - vyznačeno místo označené křížem, známkou, že tu kdysi stával kříž. Ale ani o tom nikdo nemohl podati jistých, věrohodných zpráv. Část této parcely č.101 koupil tuto psaný kronikář na postavení rod.domku – právě to místo křížkem označené. Při kopání základů nepřišlo se na nic. Když pak dělníci dne 9.května r.1925 kopali sklep, narazili na tři rakve, vedle sebe položené, černě natřené a téměř úplně zachovalé. Jedna byla na jeden metr, druhé dvě 180 cm dlouhé. Při otevření jich shledána, že jsou úplně prázdné... Ani sebemenší částičky z lidského těla – kosti, vlasy – ani zbytky šatů neb snad nějakých devotoniálií (křížek, růženec, medailonek) nebylo nalezeno... Kdyby v rakvích byla skutečně lidská těla pochována, musely být po nich – dle dobrozdání polenských lékařů – zůstati zbytky kostí. Musely tedy býti uloženy rakve do země prázdné. Proč asi..? Toť záhada – již stěží lze rozluštití..! Rok 1789 spadá do panování císaře Josefa II., jenž zakázal pohřbívání okolo kostela a poručil zakládati hřbitovy venku. Josef II. r.1790 zemřel a mnohá jeho nařízení zrušena a odvolána... Je škoda, že ani v kronice farní ani v matrice nedočítáme se docela ničeho, kdy se na novém hřbitově přestalo pochovávatí ...“ Tolik zápis kronikáře Theodora Malce.

Naskýtá se zde i domněnka, že snad tento hřbitov byl pouze formální – ke splnění nařízení daných státními úřady. Že snad na tomto nově zřízeném hřbitově byly ukládány rakve prázdné a těla zemřelých byly v tajnosti pohřbívány na starý hřbitov kolem kostela ...? Nevíme ...

Shodou okolností jsem rodinný dům č.p.56 s příslušnou parcelou č.101/2 v roce 1963 koupil od dědiců po rodině Malcové a tak i já mohu podati několik zajímavých poznámek kolem této záležitosti:

Dne 20.května 1967 při výkopu rýhy pro potrubí obecní kanalizace podél cesty par.č.105/1 byly objeveny rovnoběžně s výkopem v těsné jeho blízkosti /naproti vchodu do rod.domu č.56) zbytky rakve se dvěma částmi lebeční kosti. Rakev byla uložena v hloubce asi 120 cm od stávajícího povrchu terénu, dlouhá 163

cm. Nález dosvědčuje fakt dřívějšího hřbitova, na který se asi skutečně pohřbívalo a který patrně nebyl jen „symbolický“ z let Josefa II....?

V červnu r.1977 při výkopu rýhy pro odvodnění stávajících základů mého rod.domu jsem pod kamenným základovým zdívem našel zbytky dřevěné rakve (respektive její spodní část s bočními prkny) již značně ztrouchnivělé. Horní víko chybělo. Rakev byla dlouhá asi 180 cm, položena rovnoběžně se základy v hloubce asi 140 cm od současného rostlého terénu. Při odkrytí těchto zbytků borových prken jsem nenalezl žádné kosterní pozůstatky lidského těla ...

V dubnu r.1978 rovněž při výkopu rýhy pro odvodnění základu domu ze severní strany (podél obecní cesty par.č.105/1) při vchodu do budovy jsem rovněž vykopal postranní část ztrouchnivělé dřevěné rakve v hloubce asi 150 cm od terénu. Rovněž i zde nebyly žádné kosterní pozůstatky ...

V roce 2002 při strojním výkopu rýhy pro plynofikaci horní části obce, uprostřed místní komunikace parc. č. 105/1, naproti vchodu do domu čp. 56, byla opět vyzdvižena spodní část rakve již značně ztrouchnivělá. Opět zde nebyly nalezeny žádné kosterní pozůstatky...

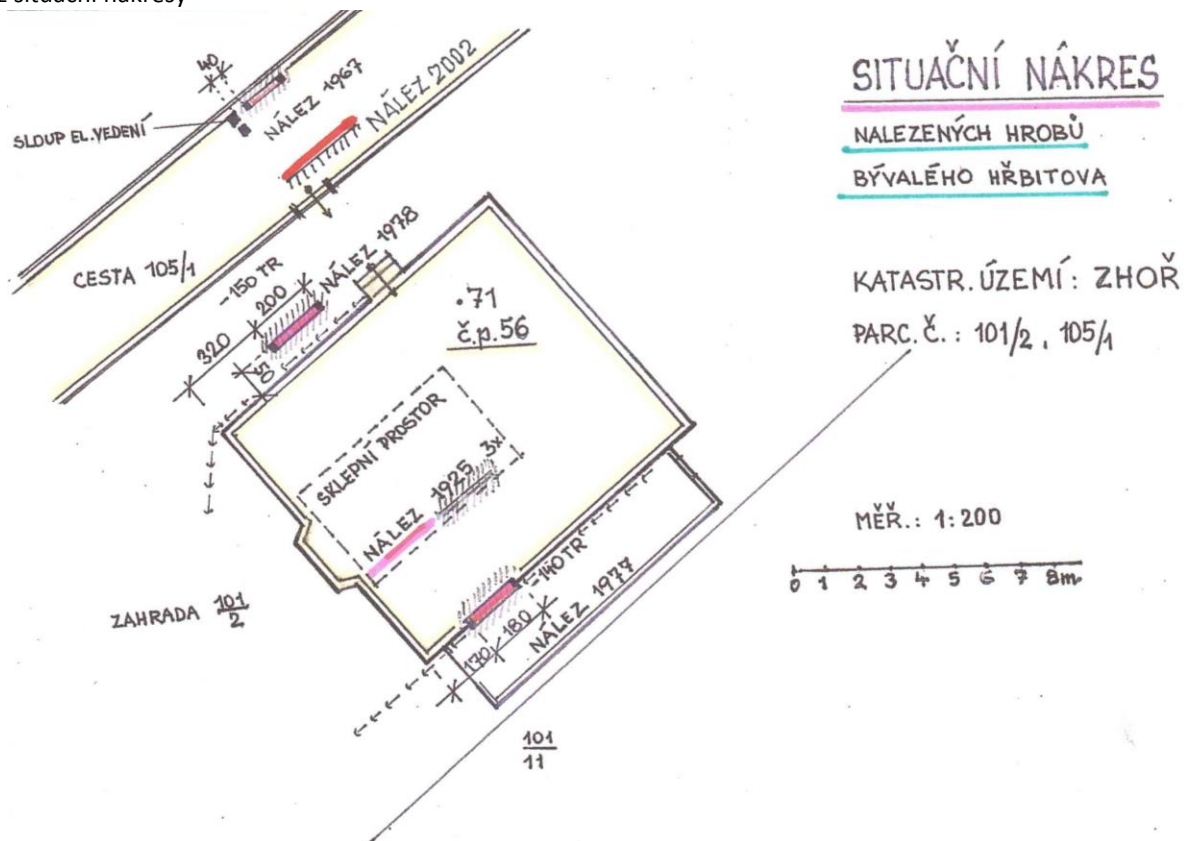
Kdy se na tomto nově zřízeném hřbitově přestalo pochovávat není nikde písemně zaznamenáno, ani zda původní hřbitov kolem kostela trval, nebo kdy byl obnoven... I nálezy „prázdných rakví“ dnes lze stěží vysvětlit a rovněž tak i představit si, že by šlo o splnění státních směrnic. Naskytá se i domněnka, že by snad šlo o jakousi exhumaci od pozůstalých a přenesení zůstatků z některých hrobů na původní hřbitov po zrušení tohoto hřbitova. Dle dřívější zprávy hrobníka p.Budína Stanislava je v prostoru podél hřbitovní zdi (mezi márnici a budovou č.8) ve vykopané a zahrnuté šachtě značné množství naskládaných lidských kostí ... Snad by tento fakt mohl mít s touto domněnkou něco společného ...? Dnes lze těžko posoudit ...

Do poloviny 18.století náleželo povolení k exhumaci hrobů do kompetence biskupské konsistoři, bylo-li nutné ji provést v zájmu spravedlnosti. Je však znám i případ z roku 1775, kde se v jedné farnosti rozšířila pověra o upírech na hřbitově a konsistoř na nátlak rychtářů z okolních obcí povolila exhumaci většího počtu hrobů v domněni, že tím učiní pověře konec. Později však bylo rozhodnuto, že napříště povoluje exhumace pouze světská instance. Dle hřbitovního řádu z roku 1943 v § 22 povolení k exhumaci na místním hřbitově uděluje biskupská konsistoř v Brně společně s Okresním úřadem v Jihlavě ... Ovšem v tehdejší době mohlo být vše provedeno i bez povolení příslušných úřadů ...

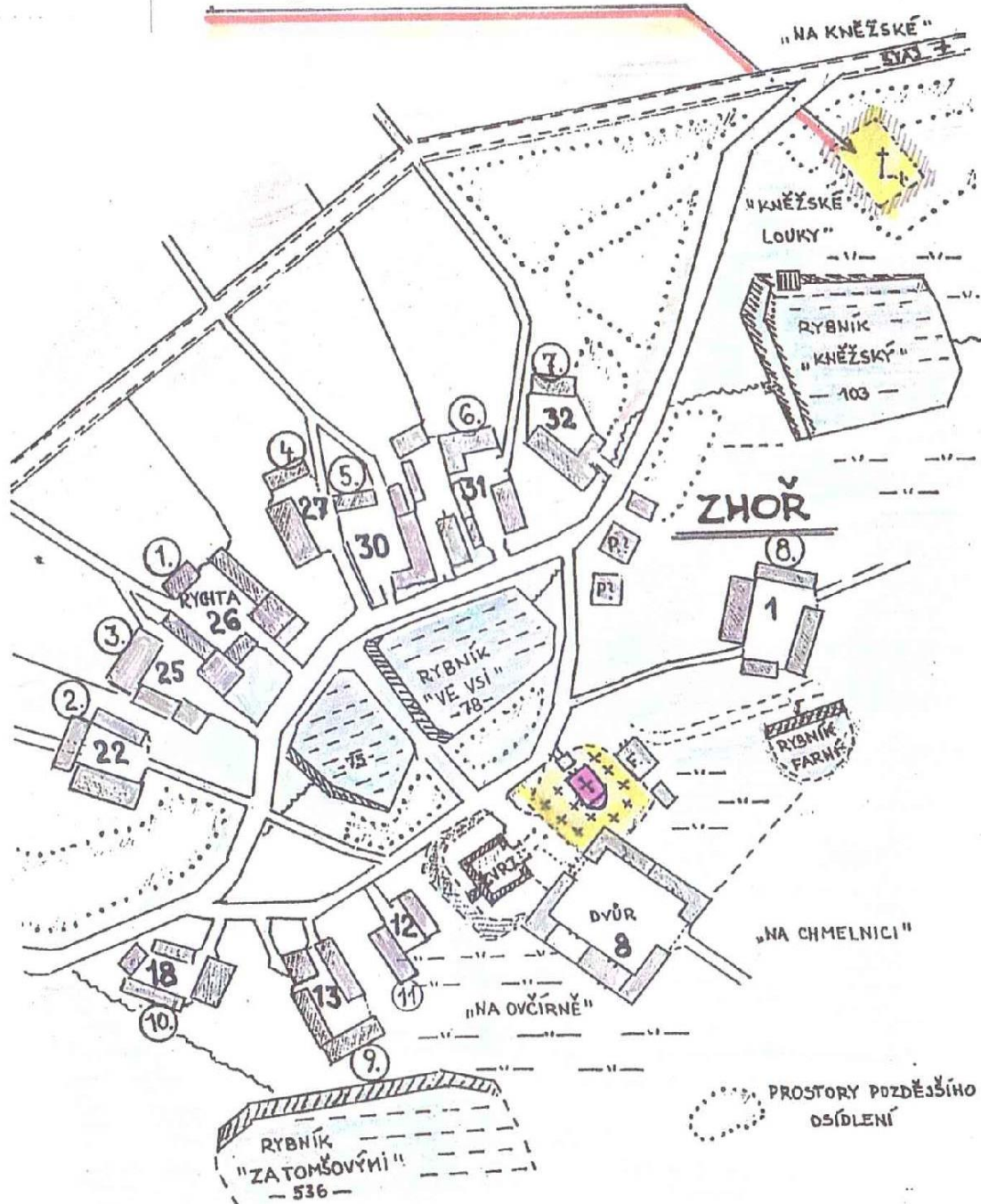
A jak to opravdu bylo s pohřbíváním na novém hřbitově ve Zhoří zůstává dodnes tajemstvím...

...

Pozn.: veškeré nálezy zbytků rakví a lokalizace nového hřbitova viz situační nákresy

Nový hřbitov za vsí – r. 1789

Horní část: tvrz, dvůr, kostel, fara, hřbitov a stavení poř. č. 8, 9, 10, 11 (4 grunty)

Dolní část: stavení poddaných poř. č. 1 až 7 – se zákupní rychtou

1, 3, 5, 22, 26, ... dnešní domovní popisná čísla

② pořadová čísla dle Urbáře z roku 1585

+ +
+ +
románský kostel sv. Markéty s okolním hřbitovem

F budova fary

11
P r o t o k o l

sepsaný v kanceláři MNV ve Zhoři dne 27. září 1956 .

Přítomní : za římsko katolický farní úřad ve Zhoři p. Viktor Mastný, farář,
za radu ONV vedoucí všeob. odboru s. Hons Alois,
za radu MNV s. Jindřich Vavera, tajemník
a člen rady s. Novák Emanuel.

Předmět jednání : předání konfesního hřbitova ve Zhoři do správy MNV ve Zhoři.

K věci :

Dle nařízení ministerstva zdravotnictví č. 8755 Sb. o pohřebnictví bylo stanoveno v § 20, odstavci 1, že pohřebiště zpravují a zřizují MNV. Ve Zhoři nalézá se kolem kostela sv. Marky hřbitov, který je zapsán v pozemkové knize, katastru zhořském p. 631 ve vl. č. 49 jako majetek církve římsko katolické.

Dle shora uvedeného nařízení předává se tímto zmíněný hřbitov ve Zhoři a zástupci rady MNV ve Zhoři tímto přejímají do své správy hřbitov dle stavu ke dni 27.9.1956.

Z písemných dokladů předává se radě MNV kniha pohřbených a hřbitovní situační plán. Farní úřad nikdy místa pro hroby neurčoval, pro propůjčená místa poplatky nevybíral, tudíž žádné hotovosti není.

Zástupci rady MNV ve Zhoři prohlašují, že přístup ke kostelu po obvyklé cestě bude zachován a že se budou řídit směrnici, vydanými radou ONV v Jihlavě dne 26.6.1956 č.j. KO-505/Hs

za farní úřad ve Zhoři:

Viktor Mastný
farář.

za radu ONV :

Lova

za radu MNV :

Jindřich Vavera
Emanuel Novák